Vnímání prostředí:
pojmy imageabilita, topofilie, genius loci.
Environmental perception:
imageability, topophilia, genius loci.

Martin Volek

Fakulta sociálních věd

Univerzita Karlova

Praha

3. ročník sociologie

Konzultoval: JUDr. Michal Illner

Práce bude obhajována v 6. semestru studia

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 18. května 2006

Obsah

Uvedení do vnímání prostředí 1

Pojmy imageabilita, topofilie a genius loci 8

Vztah mezi pojmy imageabilita, topofilie a genius loci 22

Shrnutí 26

Abstrakt

Text se věnuje vnímání fyzického prostředí. V přehledové části zdůrazňuje výběrovost vnímání, subjektivitu představ o prostředí a determinanty jak na straně člověka, tak i na straně prostředí, které podobu těchto představ ovlivňují. Ve své výkladové části text podrobněji vysvětluje význam tří pojmů spjatých s vnímáním prostředí u jejich autorů: imageabilita (Kevin Lynch), topofilie (Yi-Fu Tuan) a genius loci (Christian Norberg-Schutz). Srovnávací část textu se věnuje vzájemnému vztahu těchto tří pojmů a jejich propojení u těchto autorů.

Abstractum

This paper focuses on the perception of the physical environment. In the overview-part of the text the selectness of perception and the subjectivity of the images, that people have created of their environment, are stressed. The author concentrates an both human and non-human, i.e. environmental determinants, which have an influence on how environment is perceived. The explanatory part then explains in detail the meaning of three terms, in the way these were introduced by their authors: imageability (Kevin Lynch), topophilia (Yi-Fu Tuan) and genius loci (Christian Norberg-Schutz). The last, comparative part handles with the relation between these three terms and how they are connected together in the way of the above mentioned authors.

Uvedení do problematiky vnímání prostředí

V tomto textu se budu nejprve věnovat *obecnému uvedení* problematiky toho, jak vnímáme své prostředí. Při hledání determinant našeho vnímání prostředí budu klást důraz na jejich sociologickou dimenzi. V druhé části se zaměřím na podrobnější výklad tří pojmů, které jsou s vnímáním prostředí úzce spjaty - na *imageabilitu*, *topofilii* a *genius loci*. Následně budu sledovat, jak jsou tyto tři pojmy navzájem propojeny. Pod pojmem *prostředí* budu v tomto textu chápat *fyzické prostředí*, tvořené *neživými* prvky.

Rád bych poděkoval JUDr. Michalu Illnerovi za jeho poznámky a doporučení, které mi poskytl při psaní tohoto textu.

Vnímání prostředí

Můžeme rozlišit v zásadě dvojí význam pojmu *vnímání prostředí*.[1] V *užším* významu je vnímáním prostředí prostá *smyslová* odpověď na vnější stimuly. V *širším* významu pojmu vnímání prostředí je kladen důraz na roli, kterou hrají naše psychické charakteristiky, *zkušenost* a *cíl* našeho jednání při tom, jaké z prvků prostředí vnímáme a jakým způsobem je vnímáme.

Podle Yi-Fu Tuana je vnímání prostředí jak odpovědí smyslů na vnější stimuly (užší význam), tak cílevědomou aktivitou, při níž v prostředí registrujeme určitý jev, zatímco ostatní jevy ustupují do pozadí, nebo je z našeho vnímání vylučujeme (širší význam). Vnímáme ty jevy, které mají pro nás hodnotu - jsou důležité pro naše biologické přežití, nebo pro splnění závazků vyplývajících z kultury, ve které žijeme. [Tuan 1974: 4]

---

[1] Základ pro toto rozlišení podává Porteous [Porteous 1977: 216], který odkazuje na Tuana [Tuan 1974: 4].

K užšímu významu vnímání prostředí je třeba poznamenat, že nevnímáme ani zdaleka všechny podněty, které nám prostředí nabízí. Naše smysly jsou schopny zachytit pouze některé z těchto podnětů - jen některé podněty fungují jako stimuly. Tak je smyslové vnímání výběrové (selektivní) na základě fyziologických charakteristik našich smyslů. Například pomocí zraku můžeme vnímat pouze omezené spektrum barev; předměty jsme schopni rozlišovat pouze do určité vzdálenosti. Obdobná omezení platí i pro ostatní smysly - sluch, čich či hmat. [Tuan 1974: 5-10]

Vnímané jevy okolního prostředí, či signály z něj pocházející, které smyslovými orgány vnímáme, jsou interpretovány naším hodnotovým systémem. Na základě této *interpretace* si vytváříme zjednodušený model reality, její obraz, jehož podoba je ovlivněna našimi psychickými, kulturními a sociálními charakteristikami. Proces vnímání je tak mentálním filtrováním, kódováním, uskladňováním a obnovováním informací o jevech v prostředí, které nás obklopuje. [Zibrin 1988: 14]

Dva výše zmíněné způsoby selekce vnímaných podnětů rozlišuje A. L. Šizling jako *periferní* a *kognitivní filtry*. Signály z okolního prostředí nám zprostředkovávají jednotlivé periferie jako oči, uši, ochlupení atd., které tím, že mohou zachytit pouze omezené spektrum signálů, fungují jako periferní filtr. Signály z periferního filtru přejímá nervová soustava, přesněji mozek. Ten signál všelijak přepracuje, doplní a hlavně zinterpretuje. Funguje tak jako interní či kognitivní filtr. Tyto dva filtry se navzájem ovlivňují. [Šizling 2004: 62]

Vnímání prostředí tak můžeme pojmout jako proces o *dvou stupních*. V prvním stupni dochází k zaznamenání prostředí smyslovými orgány a k selekci na základě jejich fyziologických

vlastností, překrývá se tak s užším významem pojmu vnímání prostředí. Tyto přijaté stimuly jsou v druhém stupni podrobeny selekci a interpretaci naší psychikou, do které se promítají naše hodnoty, cíle, zkušenosti a to, jak jsme ovlivněni kulturou a společností. „Vnímání není jen pouhý sběr dat nebo příjem informací, je to složitá poznávací aktivita, obsažená i v myšlení a rozhodování." [Černoušek 1986: 27]

Michal Černoušek upozorňuje na další dva důležité aspekty vnímání prostředí. Prvním z nich je to, že své prostředí vnímáme jako celek, který nemůžeme prostě redukovat na jednotlivé prvky (používá výrazu *nadsumativní celek* [Černoušek 1986: 22]). Jednotlivé prvky prostředí vnímáme vždy v rámci celku tohoto prostředí. Vnímání prostředí je tak zároveň výběrové, neboť vnímáme vždy jen určité prvky, jevy či signály, které nám prostředí poskytuje, ale zároveň celistvé, protože tyto prvky vnímáme v neredukovatelném kontextu celého prostředí. Druhým aspektem je to, že když prostředí vnímáme, jsme zároveň jeho organickou součástí. „Celek životního prostředí působí na vnímající bytost celkově a tvoří s ním jednotu." [Černoušek 1986: 22]

Naše jednání se zpravidla odehrává v nějakém fyzickém prostředí. Aby naše jednání v daném prostředí vedlo k zvoleným cílům, musíme si z nepřeberného množství signálů, které nám prostředí poskytuje, vybrat ty, které dosažení cíle podporují. A zároveň musíme své jednání tomuto prostředí přizpůsobit. Proto je vnímání prostředí zpravidla úzce *propojeno s jednáním*.

Jak již bylo výše zmíněno, naše jednání určuje, na jaké signály, jevy či prvky prostředí se ve vnímání zaměříme. Jednání také může ovlivňovat, jak tyto signály, jevy či prvky budeme interpretovat. „Vnímání je vždy zapojeno do kontextu

činnosti, na tomto základě se konstituují hlavní percepční operace." [Velký sociologický slovník]. Avšak zároveň samotné prostředí prostřednictvím toho, jak jej vnímáme, ovlivňuje naše jednání. Způsob, jakým se chováme v určitém prostředí, je ovlivněn tím, jak toto prostředí vnímáme. [Johnston 2000: 222] Jak již bylo naznačeno, vztah mezi naším jednáním a prostředím je *oboustranný*. Vnímáme prostředí, které zároveň svou činností proměňujeme. „Člověk není jen pasivní produkt svého prostředí, ale cílesměrná bytost, která jedná, a tím přetváří své prostředí a naopak je prostředím ovlivňována." [Černoušek 1986: 20] Toto tvrzení má i sociální dimenzi. Lidé okolo nás jsou ve svém jednání, stejně jako my, ovlivňováni svým fyzickým prostředím. Jejich jednání tak můžeme ovlivnit tím, že upravíme prostředí, které vnímají. „Tím, že člověk aktivně přetváří své prostředí, ovlivňuje nejen toto prostředí, ale i ostatní jedince, kteří s ním toto prostředí sdílejí." [Černoušek 1986: 22]

Dvoustrannost vztahu mezi námi a prostředím zdůrazňuje také Lynch, i když v poněkud odlišném významu. Podle něj si vytváříme subjektivní představu (image) o prostředí, ve kterém se nacházíme. Tato představa umožňuje náš pohyb tímto prostředím. Také vymezuje, jakým prvkům prostředí věnujeme pozornost. Vnímáme ty prvky, které jsou podle naší představy o prostředí důležité, a podle takto vnímaných prvků hledáme cestu k cíli. A tak je zároveň adekvátnost této představy nestále prověřována prostřednictvím pohybu v daném prostředí. [Lynch 2004: 6, 134]

Poznámky ke vlivu kultury na vnímání prostředí

Vnímání prostředí lidmi vykazuje některé *univerzální* rysy. První z nich - selektivnost toho, jaké signály, jevy či prvky prostředí vnímáme - byl již zmíněn výše. Dalším rysem je

tendence vnímat svět, ať už individuálně, nebo ve skupinách, s *já* či *my* jako středem - tedy egocentricky či etnocentricky. Univerzálním rysem je také segmentace světa - rozlišování směrů a světových stran, dichotomie posvátného a profánního, centra a okraje, soukromého a veřejného. [Tuan 1974: 14-27]
Avšak vnímání prostředí se také mezi lidmi liší - a to jak mezi jednotlivci, tak i mezi skupinami. Mezi jednotlivci jsou tyto odlišnosti dány *biologickými* rozdíly a také rozdílným *sociálním postavením* a *rolemi* ve společnosti. Rozdíly mezi skupinami lidé jsou dány odlišností jejich kultur.
Vnímání prostředí je ovlivňováno *věkem*. V průběhu stárnutí se mění citlivost smyslů a také mentální kapacita, která ovlivňuje vytváření představy o obklopujícím prostředí. Například nemluvně nerozlišuje mezi sebou a prostředím, naopak ve stáří může být výběr prvků, kterých si všímáme, ovlivněn sníženou pohyblivostí. [Tuan 1974: 54-58] Vnímání prostředí se také biologicky liší mezi muži a ženami. Citlivost smyslů je závislá na *pohlaví*. [Howard 2002: 59-60]
Pod vlivem kultury určité skupiny může dojít k tomu, že vidíme věci, které ve skutečnosti neexistují - kultura může být tak příčinou našich *halucinací*. Halucinace byly zaznamenány jak na úrovni jednotlivců, tak i na úrovni skupin. [Tuan 1974: 60] Na vnímání prostředí mají také vliv sociálně konstruované rozdíly mezi pohlavími. V kulturách se silně diferenciovanými *genderovými* rolemi se budou ženy a muži soustředit na jiné aspekty prostředí a budou je také jinak hodnotit. Například v naší společnosti se mentální mapa ženy v domácnosti bude lišit od mentální mapy jejího zaměstnaného manžela. Při společné procházce se žena a muž budou dívat po jiných obchodech. Rozdíly mezi muži a ženami ve vnímání prostředí klesají s rostoucím sociálním statusem. [Tuan 1974: 61-62]

Podoba kultury bývá vázána na podobu prostředí. Obyvatel ledových plání dokáže rozlišit a pojmenovat více druhů sněhu než obyvatel města, který o sněhu nic vědět nepotřebuje. Podle *podmínek* prostředí se tak učíme toto prostředí vnímat, odlišovat podstatné prvky od nepodstatných a klást důraz na ty smysly, které přinášejí o daném prostředí pro nás nejdůležitější informace. [Tuan 1974: 77, 245]

To, jak a jaké prvky určitého prostředí vnímáme, je také ovlivněno hloubkou našeho *poznání* tohoto prostředí.

V prostředí, které důvěrně a dlouhodobě známe, budeme vnímat velké množství prvků a tyto prvky nám budou přístupné v rámci celé totality prostředí. Naproti tomu o prostředí, které krátce navštívíme, si vytvoříme jen povrchní obraz na základě několika prvků. Rozdíl ve vnímání určitého prostředí mezi jeho obyvatelem a návštěvníkem může být dán kromě hloubky zkušenosti s ním i jejich odlišnou kulturou, která je vede k soustředění na odlišné aspekty, a tedy ke vnímání jiných prvků. [Tuan 1974: 63]

Poznámky ke vlivu prostředí na naše jednání

Jak již bylo výše zmíněno, prostředí ovlivňuje prostřednictvím našeho vnímání to, jak jednáme. Jinými slovy se v různých prostředích chováme různě. To, že se v některých prostředích chováme určitým způsobem, není dáno jen prostým fyzickým *uspořádáním* prostoru, ale zejména *symboly*, které jsou s určitými prvky prostředí, jejich uspořádáním a také s celkem prostředí jako takovým spojeny.

To, jak jsou prvky určitého prostředí *prostorově uspořádány*, může ovlivňovat interakci mezi lidmi. Porteous rozlišuje

sociopetální a *sociofungální*[2] prostředí, v tomto rozlišení se odvolává na Sommera [Sommer 1969]. Prvky v sociopetálním prostředí jsou uspořádány tak, že podporují komunikaci mezi lidmi, a usnadňují tak vytváření sociálních vazeb. Naproti tomu uspořádání prvků v sociofungálním prostředí mezilidskou komunikaci ztěžuje, a potlačuje tak tvorbu sociálních vazeb. [Porteous 1977] Například pokud budeme s někým sedět na židlích postavených proti sobě, bude se nám spolu hovořit lépe, než když budou tyto židle k sobě otočeny opěradly.
To, do jaké míry a jakým způsobem ovlivňuje prostředí naše chování, si můžeme ukázat na příkladu, který uvádí G. Ritzer ve svém přiblížení Durkheimova *sociálního faktu*. Materiální podobou sociálního faktu je podle Ritzera fyzická struktura místnosti, neboť je vůči nám *vnější* a dovoluje nám jen určité jednání (je *donucující*). Velká posluchárna může profesorovi dovolit přednášet velkému počtu studentů, ale odrazuje od osobní interakce mezi profesorem a studenty. Sociálním faktem, avšak nemateriálním, jsou také nepsaná pravidla chování v této posluchárně. Tato pravidla jsou nepsané normy, které jsou vázané na určité prostředí. [Ritzer 1994: 43]
Jak bylo naznačeno, prostředí působí na naše jednání také prostřednictvím *sociálních norem*. Ty stanovují, jakým způsobem se máme v určitém prostředí chovat. Stále se učíme dešifrovat různá prostředí a jednat podle jejich příslušných charakteristik. Tyto charakteristiky určují, co je pro nás přípustné a co naopak nepřípustné v daném prostředí dělat. „Nápadné vybočení z normy, předepsané společností a kulturou, jak se chovat v určitém prostředí, je chápáno jako nevhodné a

---

[2] Českou verzi termínů přejímám od Černouška.[Černoušek 1986: 102].

ostatní lidé na takovou nevhodnost více či méně vhodně reagují." [Černoušek 1986: 53] Okruh chování, které je pro nás v určitém prostředí přípustné, je dán také tím, s jakou *sociální rolí* do tohoto prostředí vstupujeme. Různé sociální role odlišně vymezují přípustné chování v posluchárně pro studenty a pro profesora z výše uvedeného příkladu. „Sociální role jsou jasně viditelné podle rozvrhu míst v soudní síni - jsou zde místa pro svědky, soudce, obhajobu, obžalobu." [Černoušek 1986: 18] A tyto místa zároveň určují, na kterou židli si ten který nositel sociální role v soudní místnosti sedne.

Z výše uvedeného vyplývá, že prostředí a jeho prvky na nás působí kromě své fyzické formy také svým *symbolickým* významem, který vznikl v průběhu dlouhého historickospolečenského vývoje. [Černoušek 1986: 58] Symbolický význam prostředí neurčuje jen naše jednání, ale slouží i jako skupinová paměť, která spojuje kulturu skupiny s jejím fyzickým prostředím, a tím ji stabilizuje. „Pojmenované a všem známé prostředí zásobuje svými podměty a symboly kolektivní paměť. To skupinu spojuje a umožňuje, aby její členové spolu komunikovali." [Lynch 2004: 129] Prvky, které jsme v prostředí vybudovali, jsou tak nositeli kultury naší společnosti. „Sociální prostředí, o kterém se mylně říká, že má na člověka největší vliv, je zakotveno do struktury člověkem uměle vytvořeného prostředí." [Černoušek 1986: 13]

Pojmy imageabilita, topofilie a genius loci

Imageabilita

Pojem *imageability* vytvořil Kevin Lynch a uvedl jej v knize *The Image of the City*. [Lynch 1960] V jediném, nedávno vydaném, českém překladu celé Lynchovy knihy [Lynch 2004] je slovo *imageability* ponecháno v původním znění, stejně tak i

slovo *image*. To, že slovo image je ponecháno v původním znění, zdůvodňují překladatelé ve své poznámce tím, že tento termín přešel do češtiny i ve významu, v kterém jej Lynch používá. Odkazují také na jeho souvislost s pojmem imageability. [Lynch 2004: ix] Nicméně název knihy vydavatel přeložil jako *Obraz města* - pravděpodobně pro zachování návaznosti s předchozími českými texty, které pojem image překládaly jako *obraz* [Kolman 1990]. V českém překladu knihy Genius loci je imageability přeložena jako *obrazivost* [Norberg-Schulz 1994: 19]. V tomto textu budu pracovat s jeho počeštěnou formou - *imageabilita*. Pojem *imageabilita* je úzce spojen s pojmem *image* prostředí[3]. Při zkoumání imageability určitého objektu nebo prostředí vychází Lynch z image, který je tímto objektem nebo prostředím vyvoláván v mysli subjektu. Image pojímá jako subjektivní *představu* a snaží se na jeho základě odhalit obecné prvky objektu, které tuto představu vyvolávají či podporují - a pojem imageability je mu pak hodnotící charakteristikou objektu nebo prostředí pro schopnost vyvolat onu představu o objektu či prostředí - tedy image. Proto výklad imageability začneme u image a oba dva pojmy se budou v následujícím textu doprovázet.

Image prostředí je spojen s *orientací* v něm. Abychom se mohli orientovat v nějakém fyzickém prostředí, vytváříme si o tomto prostředí mentální představu - image. „Tento image se dotváří našimi bezprostředními reakcemi, vzpomínkami a zkušenostmi. To vše slouží k interpretaci dalších přicházejících informací." [Lynch 2004: 4] Na základě znalosti podoby prostředí v něm můžeme jednat. Schopnost orientace na základě vytváření image

---

[3] Pojmy *image* a *image prostředí* jsou v tomto kontextu významově identické.

prostředí je každému z nás vrozená. Tato představa prostředí je zjednodušená. „Image sám není přesným modelem reality, který bychom jen poměrně zmenšili a důsledně vyabstrahovali. Jeho záměrného zjednodušení dosáhneme redukcí, eliminací nebo dokonce doplněním prvků, stejně tak jako jejich splynutím, deformací, doplněním a strukturováním vztahů mezi všemi částmi." [Lynch 2004: 88]

Každý z nás vnímá podněty prostředí výběrově a odlišně je interpretuje. Proto se naše *individuální image* o tom samém prostředí budou mezi sebou lišit. „Každý individuální obraz je svým způsobem unikátní a má jiný obsah, který je jen vzácně, pakliže vůbec, sdělitelný." [Lynch 2004: 46] Nicméně tyto individuální image se do určité míry překrývají, a tak můžeme mluvit o *obecném image*, který je společný pro větší počet jednotlivců a který je zkoumatelný. Existence obecného či *skupinového image* je nezbytná pro to, aby jedinec mohl spolupracovat a jednat s ostatními lidmi. Podoba tohoto skupinového image je dána vnímáním společné fyzické reality, sdílením společné kultury a je vytvářena v souladu s psychickými zákonitostmi. Je tedy podmíněna sociálními charakteristikami skupiny, ve které existuje. „Možnost shody image se bude zpřesňovat a prohlubovat, pokud posuzovatelé budou rozděleni ve skupinách podle věku, pohlaví, profese, kulturní úrovně či temperamentu, anebo proto, že jsou s objektem blíže seznámeni. [Lynch 2004: 7]

Image určitého objektu se skládá ze tří složek. *Identita* objektu vyjadřuje to, že ho jak objekt můžeme identifikovat. *Strukturou* objektu je jeho prostorový tvar, uspořádání a umístění. *Význam* objektu vyjadřuje jeho vztah k nám. Funkce objektu je praktickým významem, emoce, které v nás objekt vyvolává, jsou významem citovým. [Lynch 2004: 8]

Fyzické prostředí může proces vzniku image buď povzbuzovat, nebo brzdit. Míra snadnosti, s jakou si v naší mysli vytváříme představu prostředí, je nazvána *imageabilita*. Lynch definuje imageabilitu následujícím způsobem: „Je to vlastnost objektu, která u každého pozorovatele vyvolává silný image. Může jít o tvar, zvláštní barevnost nebo uspořádání celého objektu, které vyvolají intenzivní, jedinečný, výrazně uspořádaný a prakticky využitelný image prostředí." [Lynch 2004: 9] K vyjádření obsahu pojmu imageability používá také výrazy *jasnost*, *zjevnost*, *zřetelnost* a *čitelnost* prostředí [Lynch 2004: 2, 9, 10]. Je to také „snadnost, s jakou se dají rozeznat jeho [tj. prostředí - pozn. M.V.] jednotlivosti, a schopnost komponovat je pak do spojitých konfigurací". [Lynch 2004: 2-3]
Na imageabilitu mají vliv vedle fyzické formy objektů i jiné faktory, které jsou sociální či kulturní povahy, „jako je společenský význam a funkce místa a třeba i jeho příběh. V nemalé míře může působit i místní název." [Lynch 2004: 46]
Zájem svého studia omezuje Lynch na fyzické formy prostředí, i když se zahrnování ostatních faktorů do studie pro jejich vliv, které mají na vnímání fyzických forem, nedokáže vyhnout. Celek image je možno rozložit na pět základních prvků, a to jsou trasy, hranice, obvody, uzly a dominanty[4]. Tyto prvky jsou univerzální a obecně platné. Existenci těchto prvků

---

[4] Původní anglické znění těchto pěti prvků je *paths*, *edges*, *district*, *nodes*, *landmarks* [Lynch 1960]. V českém překladu knihy byly jako ekvivalenty použity termíny *cesty*, *okraje*, *oblasti*, *uzly* a *významné prvky* [Lynch 2004]; tento překlad je nepřesný a zejména v případě *landmarks* zavádějící. Proto přebírám jejich překlad od Černouška [Černoušek 1986: 73-74].

dokládá analýzou image tří amerických měst, která je nedílnou součástí jeho knihy. Těchto pět jednotlivých prvků má odlišnou vizuální povahu a jejich vliv na konkrétní podobu image Lynch obsáhle zkoumá. [Lynch 2004: 47-84] Tyto prvky působí vždy ve vzájemných vztazích, v kterých mohou své působení posilovat, nebo oslabovat. Avšak podstatné je, že „všechny prvky působí dohromady, v komplexu". [Lynch 2004: 86]

Zároveň se však působení prvků mění v závislosti na měřítku prostředí. V závislosti na velikosti prostředí, o kterém si budeme vytvářet image, se bude měnit počet prvků tohoto prostředí a tedy i vztahy mezi nimi. Prvek, který je v malém měřítku výrazný, se ve velkém měřítku může v porovnání s ostatními prvky ztrácet. Pro každou úroveň měřítka prostředí si vytváříme image. Tyto image jednotlivých úrovní spolu souvisí a překrývají se. Mezi image jednotlivých úrovní existuje kontinuita. [Lynch 2004: 86-87]

Image můžeme rozlišovat dle jeho naplněnosti detaily, tedy dle hustoty image. Dále můžeme rozlišovat mezi živým, konkrétním a smyslově bohatým image na jedné straně a image generalizovaným, abstrahovaným a abstraktním na straně druhé. Podle přesnosti struktury image se můžeme pohybovat na škále od představy, jejímž obsahem jsou osamocené, nepropojené prvky, po image s pevným provázáním mezi všemi prvky i mezi jednotlivými úrovněmi image. Podobu celkového image můžeme také rozlišovat podle spojitosti jeho úrovní. Hierarchický image je jakýmsi souborem image jednotlivých úrovní, oproti tomu dynamický image má přechod od celku k jednotlivostem plynulý. [Lynch 2004: 89-91]

Image je výsledkem *dvousměrného* procesu, který probíhá mezi námi a prostředím. Jak již bylo výše řečeno, prvky, z kterých si osobní, individuální image vytváříme, si z nabídky všech

prvků prostředí vybíráme, interpretujeme je a doplňujeme je. Pod vlivem takto subjektivně vytvořeného image se následně k prostředí vztahujeme při jeho dalším poznávání. Vytváření image mohou ovlivnit symbolické hodnoty, které jsou vázány na jednotlivé prvky. Při vytváření image nám může pomoci návod toho, jakým způsobem vnímat prvky a vztahy mezi nimi. Schopnost vytvářet image je možno zlepšit i zvýšením naší vnímavosti vůči našemu prostředí. A proces tvorby image může být také podpořen změnou fyzického prostředí - zlepšením jeho imageability. [Lynch 2004: 119]

Imageabilitu prostředí zkoumá Lynch pomocí analýzy image jeho obyvatel, tuto metodu rozpracovává a stanovuje její pravidla. Jedním z nástrojů jsou tzv. mentální mapy, tedy představa o prostředí převedená do kresby jeho obrazu. Z ní a z vyprávění o prostředí odvozuje Lynch prvky prostředí a vztahy mezi nimi, tím se dostává k vlastnostem ovlivňujícím tvorbu image, k imageabilitě.

Pojem imageabilita je *normativní*[5]. Lynch jej zavádí jako kritérium pro navrhování a tvorbu městského prostředí. Aby prostředí mělo dobrou imageabilitu, je potřeba, „aby toto prostředí bylo smysluplně a jasně zorganizované a dobře rozpoznatelné. Pak ho i jeho obyvatelé mohou obohatit o další významy a vztahy." [Lynch 2004: 93] Abychom se mohli identifikovat s prostředím, ve kterém žijeme, je nezbytné prohlubovat jeho imageabilitu - „rozvíjet jeho vizuální identifikaci a vnitřní strukturu". [Lynch 2004: 96] Vedle výčtu prostorově-vztahových konfigurací prvků podporujících tvorbu image zdůrazňuje Lynch význam nefyzických souvislostí,

---

[5] Tento termín přejímám z názvu české přehledové stati L. Kolmana *Normativní teorie města Kevina Lynche*. [Kolman 1990]

která podporují imageabilitu těchto prvků. „Významné asociace mohou mít charakter společenský, historický, funkční, ekonomický či individuální. Dohromady vytvářejí sféru, která se nachází až za fyzickými hranicemi věcí, ale velmi posilují náznaky identity či struktury ve fyzické formě ukryté." [Lynch 2004: 110] Imageabilita se neomezuje pouze na čitelnost prostředí ve smyslu orientace v něm, ale má poskytovat možnost identifikace se s ním nalezením a doplněním jeho významů.

Topofilie

Pojem *topophilia* zavedl Yi-Fu Tuan ve stejnojmenné knize [Tuan 1974]. Do češtiny převedl tento pojem Michal Černoušek ve znění *topofilie*, v kterém jej budu používat [Černoušek 1986: 60].

Podle Yi-Fu Tuana je veškeré vnímání našeho fyzického prostředí selektivní. Na základě vybraných smyslových podnětů si vytváříme subjektivní představu o podobě fyzického prostředí. Tato představa vždy vzbuzuje nějaký pocit. Tento pocit je tak nepřímou a subjektivní reakcí na fyzické prostředí a konstituuje emocionální propojení mezi námi a fyzickým prostředím. Yi-Fu Tuan definuje pojem následovně: „*Topofilie* je emotivní vazba mezi lidmi a místem nebo prostředím." [Tuan 1974: 4] Je tak zastřešujícím pojmem pro ty emoce, které byly vyvolány neživým fyzickým prostředím. Spektrum podob, které topofilie nabývá, je široké. Liší se ve své *intenzitě*, v tom, jak je *prožíváme*, i ve způsobu, jakým je *vyjadřujeme*. Podle Yi-Fu Tuana je reakce na prostředí v prvé řadě estetická, uvádí prožitek krásna. K dalším emocím, které uvádí, patří záliba v důvěrně známém místě, které je domovem nebo ztělesněním minulosti, v místě, které evokuje vlastnickou pýchu, smyslové potěšení z fyzického kontaktu či potěšení

z prostředí spojené s pocitem animálního zdraví a vitality. [Tuan 1974: 93-102, 247] K těmto emocím se ještě vrátíme.

Pocity topofilie jsou odvozeny od obklopujícího fyzického prostředí. Toto prostředí však nedeterminuje podobu topofilie, jen poskytuje stimuly, z kterých naše emoce vznikají.
Z potencionálních stimulů vnímáme jen některé. Jejich výběr určují naše *individuální charakteristiky*, *kultura*, ve které žijeme, a *účel*, kvůli kterému se k místu vztahujeme. [Tuan 1974: 113] Věnujeme pozornost těm aspektům či prvkům prostředí, které vzbuzují naši pozornost, nebo slibují pomoc při dosahování cílů či jejich naplnění. Vytvořené představy se mění, spolu s tím se mění naše cíle a moc - ty prvky prostředí, které jsme dříve opomíjeli, najednou vidíme zcela jasně. [Tuan 1974: 120]
Naše *estetická* reakce na prostředí je spojena s vizuálním potěšením z něj. Jak již bylo výše uvedeno, tato emocionální reakce může nabývat odlišnou podobu a mít různou intenzitu. Na jedné straně pomyslné škály stojí prožitek *krásna*, na druhé straně je pocit *porozumění* prostředí či *vřelý* pocit k důvěrně známému místu. Prožitek krásna je založen na neočekávaném kontaktu s náhle se vynořivším aspektem prostředí, je to nový vhled do reality. Podle Tuana je málo ovlivněn vyslechnutými názory a také se zdá být nezávislé na charakteru prostředí. Oproti tomu pocit porozumění prostředí je osobitější a trvalejší, zvláště pokud je spojen se vzpomínkami na příhody či s vědeckou pozoruhodností. [Tuan 1974: 93-95]
Ve škále prožitku *fyzického kontaktu* s přírodou staví Tuan proti sobě moderní život a život rolníka. Zatímco v moderním světě je topofilie založena na nepřímém a omezeném kontaktu s přírodou, topofilie rolníka se skládá z fyzické intimnosti,

pocitu závislosti na prostředí a spojenosti jeho identity s půdou. Intenzita rolníkovy topofilie stoupá s jeho klesajícím sociálním statusem, je tedy umocňována kontaktem se zemí. [Tuan: 95-98]

Prožitek vlastní *fyzické vitálnosti* je spojen s intenzivním a pozitivním pocitem vztahu k prostředí, toto je častější u mladých a zdravých lidí. Topofilií je i pocit úzké *provázanosti* s prostředím, *důvěrnosti*. Prostředí, které nám patří, je součástí naší identity. Je také garancí pocitu bezpečí. Silnou topofilií je lokální *patriotismus*, který je založen na intimní zkušenosti místa a na závislosti na úrodnosti půdy. Svůj domácí region osobně známe a je pro nás nositelem historické kontinuity. [Tuan 1974: 98-102]

Způsobem, jak můžeme zkoumat topofilické pocity, je také analýza společenských konstruktů a kulturních výtvorů. Zaměřením na představy o posmrtném světě můžeme získat obraz o ideálním prostředí. *Ideální světy* jednotlivých kultur odpovídají reálnému světu té které společnosti, v kterém byly odstraněny topografické defekty. [Tuan 1974: 113-114, 247]

Pocitům topofilie, které se objevovaly v minulosti, můžeme porozumět jen částečně prostřednictvím dochovaných uměleckých děl, literatury a dalších lidských výtvorů. V kontextu Evropy analyzuje Yi-Fu Tuan topofilii prostřednictvím zkoumání *krajinomalby*, v rámci Číny na základě *poezie*. [Tuan 1974: 121-126]

Yi-Fu Tuan konstatuje, že existují čtyři typy přírodního prostředí, které univerzálně vzbuzují silné pocity topofilie. Dosahují toho prostřednictvím působení na lidskou obrazotvornost. Těmito prostředími jsou *les*, *pobřeží*, *údolí* a *ostrov*. [Tuan 1974: 115-120]

Obsah pojmu topofilie není u Yi-Fu Tuana přesně vymezen, ani nejsou zavedeny obecné metody jeho analýzy. V rámci této knihy můžeme rozlišit dvě pojetí tohoto pojmu. První z nich můžeme označit za *širší*. To odpovídá výrazu topofilie v podobě názvu knihy a jejímu podtitulu *Studie o vnímání prostředí, postojích k němu a jeho hodnocení*. Obsah odpovídá pojetí Michala Černouška, který charakterizuje topofilii jako „integrující pojem, vyjadřující neoddělitelnou výslednici vzájemného vztahu sociálních, kulturních a emocionálních faktorů, ovlivňujících vztahování jedince k danému životnímu prostředí". [Černoušek 1986: 68] Druhé pojetí, které můžeme označit jako *užší*, chápe obsah pojmu jako označení toho typu emocionálních reakcí, které jsou vyvolány neživým fyzickým prostředím člověka.

Genius loci

Na pojem *genius loci* se zaměříme v rámci stejnojmenné knihy Christiana Norberga-Schulze. Podtitul knihy zní *K fenomenologii architektury*, a je tak vyjádřením pohledu, který autor při analýze vztahu člověka a prostoru v této knize uplatňuje. Výrazu genius loci bývá v češtině přiřazován jako synonymum termín *duch místa* (kupř. Kolman [Kolman 1990: 142]), který je jeho mechanickým překladem. U Norberga-Schulze není vztah těchto dvou termínů jednoznačný.

Genius loci je vlastností místa, která je vymezuje z abstraktního prostoru tím, že je pomocí významu propojuje s existencí člověka. Člověk prožívá své prostředí jako *konkrétní prostor*, který je mu dán prostřednictvím každodenního prožívání. Tento prostor je prostřednictvím svého významu, konstituovaného totalitou prvků a vztahem k lidské existenci, *místem*. Genius loci je tak vlastností, která konkrétnímu prostoru poskytuje ve vztahu k člověku význam, umožňuje mu se s ním identifikovat a činí ho integrální

součástí existence. *„Genia loci konstituují významy, které místo shromažďuje.“* [Norberg-Schulz 1994: 170]

Strukturu místa je možné analyzovat prostřednictvím pojmů *prostor* a *charakter*. Prostor je strukturou fyzických prvků, díky které se v místě můžeme orientovat. Charakter je souborem významů místa, jejichž prostřednictvím se s místem můžeme identifikovat. Podobné formy prostorové struktury prvků mohou mít velmi odlišný charakter, zároveň však prostorová struktura prvků klade různosti charakterů určité meze a oba pojmy jsou tak do určité míry závislé. [Norberg-Schulz 1994: 11]
Konkrétní prostor, ve kterém se odehrává lidské jednání, je rozlišen kvalitativními rozdíly. Vlastnostmi prostoru jsou centrovanost, rytmus, směr a blízkost, uzavřenost a rozlehlost. [Norberg-Schulz 1994: 11-13]
„Všechna místa mají charakter a charakter je základním způsobem, jakým je nám svět „dán“.“ [Norberg-Schulz 1994: 14]
Analýza charakteru musí zahrnout jak celkovou obecnou atmosféru místa, tak i konkrétní formy a podstatu složek, které tuto atmosféru tvoří. Charakter je určen hmotným a prostorovým uspořádáním místa, avšak zahrnuje zároveň, *jak* jsou jeho prvky zhotoveny a *jak* jsou nám dány. Slovo *jak* odlišuje pojem charakter od pojmu prostor, pro který je určující slovo *kde*.
V rámci prostředí staví Norberg-Schulz jako jeho významné fenomény místa *přírodní* a místa *umělá*. Přírodním místem je krajina, do které jsou člověkem vnášena umělá místa. Těmi jsou především sídla, dále pak cesty, které tato sídla spojují, a další prvky, které přírodu proměňují v kulturní krajinu. Vnášení umělých prvků do krajiny je motivováno konkretizací prostoru, ve kterém žijeme. [Norberg-Schulz 1994: 10]

Jedním z účelů umělých děl je proměnit přírodní prostředí v místo, tj. odhalit *významy* v tomto prostředí potenciálně přítomné a jejich prostřednictvím konkretizovat pozici naší existence ve světě. Tyto významy určují genia loci daného místa. Každé místo může být interpretováno různými způsoby, má tedy určitou kapacitu k přijímání různých významových obsahů. „Ochraňovat a uchovávat genia loci znamená konkretizovat jeho podstatu ve stále novém historickém kontextu. (…) To, co zde bylo dáno na počátku jako možnost, je lidskou činností odhaleno, osvětleno „zadrženo" v lidských dílech. " [Norberg-Schulz 1994: 18] Genia loci konkretizujeme prostřednictvím staveb, prostřednictvím kterých shromažďujeme vlastnosti místa a přibližujeme je. [Norberg-Schulz 1994: 23] Zviditelnění genia loci určitého místa dosahujeme v zásadě trojím způsobem - *vizualizací*, *doplněním*, *symbolizací*. V prvním případě zpřesňujeme významy, které jsme v přírodě nalezl,i tím, že je zdůrazňujeme prostřednictvím jejich vizuálního vyjádření. V případě druhém doplňujeme významy, které v rámci dané přírodní situace chybí, aby význam místa byl celistvý. Prostřednictvím symbolů vymaňujeme význam místa z jeho bezprostředního kontextu, a činíme tak situaci univerzální. [Norberg-Schulz 1994: 17]

To, jak se vztahujeme k místu, analyzuje Norberg-Schulz pomocí výše zmíněných pojmů *orientace* a *identifikace*. Psychická funkce orientace je vázána na prostorovou strukturu místa, zatímco identifikace je spojena s jeho charakterem. Pocit identifikace s určitým místem vychází z prožívání místa jako *významuplného*. Jinými slovy, na významy místa je vázána naše identifikace s tímto místem. Naše identifikace s určitým místem ovlivňuje i naši identitu.

Prostor a charakter místa vnímáme prostřednictvím percepčních schémat, která v interakci s prostředím vytváříme. Tato schémata určují to, jaké konkrétní vlastnosti prostředí vnímáme, a tedy určují „svět", který je nám přístupný. Stejně tak charakter místa, který vnímáme, je ovlivněn těmito naučenými schématy a identifikace s místem je tak jimi ovlivněna. [Norberg-Schulz 1994: 22]

Jak již bylo zmíněno výše, každé místo má určitý objem způsobů, kterými může být interpretováno. Při jeho vnímání si z tohoto objemu vybíráme jen některé významy. To, jaké významy si při vnímání daného místa vybíráme, a tady jakým charakterem se nám jeví, je ovlivněno ekonomickými, sociálními, politickými a kulturními podmínkami. Samotné významy, které jsou v místě obsaženy, nejsou těmito podmínkami dány, jejich kořeny jsou hlubší. Tyto kořeny Norberg-Schulz blíže nespecifikuje, v souvislosti s jeho výkladem typů přírodních a umělých míst se můžeme domnívat, že budou dány archetypálními představami.

Prvotním *přírodním místem* je *krajina*. Prvotní vlastností krajiny je její rozlehlost, která je určována topografickými podmínkami. Tyto podmínky je možné popsat pomocí termínů uzel, cesta a oblast, které označují prvky, které prostor centralizují, směřují a definují rozšířený prostorový vzorec. Tyto prvky určují prostory, které mohou mít různou velikost. Pro lidské účely jsou vhodné prostory jen určitého měřítka. Podstatnými prvky krajiny jsou vedle povrchu a reliéfu také vegetace a voda. Konfiguracemi těchto prvků vznikají přírodní místa.

Norberg-Schulz rozlišuje tři modely genia loci přírodních míst, které označuje za archetypy. Jsou jimi *romantická* krajina, *kosmická* krajina a *klasická* krajina. Romantická

krajina poskytuje člověku emocionální skrýš, krajina kosmická jej spojuje s absolutnem a klasická krajina uvádí člověka do harmonického vztahu s přírodou. Tyto tři modely můžeme použít pro analýzu jakékoli konkrétní krajiny, v které se jejich prvky budou propojovat. [Norberg-Schulz 1994: 23-49]

Umělá místa jsou prostředníkem mezi významem prostředí a námi. Jak již bylo výše zmíněno, vytváření umělých míst v podobě staveb architektury zpřístupňuje či zviditelňuje genia loci, tedy komplex významů, určitého místa. „Umělé místo vizualizuje, doplňuje a symbolizuje způsob, jímž člověk pochopil prostředí." [Norberg-Schulz 1994: 56] Avšak výstavba umělého místa může být i prostředkem, který vede k pochopení významu přírodního místa.

V rámci umělého místa můžeme odlišit tři základní prostorové prvky, které jsou obdobou prvků, které jsme našli v krajině - centrum (v případě krajiny uzel), cestu a oblast. Analýza symbolických forem architektonického prvku, tedy jeho slohu, nám zpřístupňuje pochopení charakteru umělého místa. [Norberg-Schulz 1994: 52-53]

V rámci umělých míst rozlišuje Norberg-Schulz na základě genia loci tři architektonické kategorie, které jsou paralelou k modelům přírodních míst - *romantickou*, *kosmickou* a *klasickou* architekturu. Prostor romantické architektury je topologický, její charakter směřuje k expresi. Jako celek je romantická architektura silně vázána na přírodní místo. Oproti tomu má romantická architektura prostor geometrický a její charakter se vyznačuje abstrakcí. Svou absolutní povahou přesahuje konkrétní místo. Klasická architektura je průnikem základních rysů architektury romantické a kosmické. Orientace a identifikace s ní je zároveň logická i empatická. Konkrétní

umělá místa jsou kombinací těchto tří archetypálních podob. [Norberg-Schulz 1994: 69-75]

Vztah mezi pojmy imageabilita, topofilie a genius loci

Na předcházejících stránkách jsme se věnovali obsahu tří pojmů - *imageabilita*, *topofilie* a *genius loci*. Obsah každého z těchto pojmů jsme se snažili pochopit na základě knihy, ve které byl pojem uveden nebo definován. Již jsme zmínili, že pojem *imageabilita* uvedl Kevin Lynch ve svém díle *The Image of the City*. Toto dílo bylo vydáno roku 1960 [Lynch 1960]. Kniha *Topophilia*, ve které Yi-Fu Tuan zavádí pojem *topofilie*, vychází o čtrnáct let později. [Tuan 1974] A pojmem *genius loci* jsme se zabývali v rámci stejnojmenné knihy Christiana Norberga-Schulze, která byla prvně vydána roku 1979[6]. [Norberg-Schulz 1979] Budeme-li v dalším textu mluvit o knihách, budeme mít na mysli tyto tři.

Jako první byla vydána kniha *The Image of the City*. Její obsah se odráží i v knihách *Topophilia* a *Genius loci*. Jejich autoři však toto Lynchovo dílo, včetně zaváděného pojmu *imageabilita*, reflektují odlišným způsobem. Zatímco Yi-Fu Tuan používá vybrané části Lynchovy knihy jako ilustraci ke svému pojmu *topofilie*, u Norberga-Schulze je obsah knihy integrální součástí pojmu *genius loci*.

Imageabilita a topofilie

V knize *Topophilia* se její autor knize *The image of the City* věnuje na přibližně třech stranách. [Tuan 1974: 204-206] Přesto, že tyto stránky jsou uvozeny nadpisem *Imageabilita*, samotným tímto pojmem se zabývají jen okrajově. Yi-Fu Tuan se soustředí na ty části Lynchovy knihy, které se věnují

---

[6] Byla napsána již roku 1976 [Norgerg-Schulz 1994]. To však nemá vliv na to, co je uvedeno v následujících řádcích.

konkrétním údajům, které byly získány při zkoumání image obyvatel Bostonu, Jersey City a Los Angeles. Yi-Fu Tuan popisuje, jak lidé vnímají konkrétní prvky těchto tří měst. Opomíjí však to, že tato případová studie je u Lynche pouze nástrojem při konstrukci obecné teorie image a imageability, ani na to neupozorňuje.

Takto pojatou interpretaci Lynchovy knihy můžeme vysvětlit tím, že je zařazena do kapitoly nazvané *Americká města: symbolismus, obraznost a vnímání*. [Tuan: 192-224] Tato kapitola je souborem různých studií, které, ať už svými tezemi, nebo výsledky zkoumání, vypovídají o topofilii - v jejím širším významu - v konkrétním kontextu amerických velkoměst. Proto vybírá konkrétní výpovědi o konkrétních amerických městech jako ilustraci topofilie v konkrétním prostředí. Ústřední téma knihy *The Image of the City*, tj. image a imageabilita, však, podle mého názoru ke škodě své knihy, pojímá jen ve zkratce, neúplně a imageabilitu vykládá poněkud zkresleně.

K *imageabilitě* se Yi-Fu Tuan dostává přes obrázky na pohlednicích. Ty většinou zobrazují ty stránky města, o kterých se domníváme, že budí důvěru. „Občas zobrazují typickou uliční scénu, častěji ale pohlednice zdůrazňují hlavní náměty [města - pozn. M. V.] - části, které upoutávají pozornost, které mají velkou imageabilitu." [Tuan 1974: 204] Pod pojmem imageabilita tak chápe označení určité vlastnosti těch prvků prostředí, které se pro svou výraznost staly symboly daného města. Tyto symboly vystihují představu, kterou máme vytvořenou o daném městě. Jako příklad uvádí pohled na zimní Rudé náměstí. Rudé náměstí je tak výrazným prvkem Moskvy, že je charakteristickým prvkem image, který si o

Moskvě vytváříme. Na základě tohoto prvku můžeme Moskvu identifikovat, i když jej vidíme jen na pohlednici.
Takto pojatá *imageabilita* určitých prvků není dle Yi-Fu Tuana zcela univerzální. „Pohlednice nám o imageabilitě něco vypovídají. Pravděpodobně odrážejí hodnoty místních obchodníků." [Tuan 1974: 205] Prvky, které poutají pozornost obchodníků, mohou být lhostejné lidem, kteří mají odlišný hodnotový systém. To, jaké prvky mají vůči nám velkou imageabilitu, je závislé na našich hodnotách a našich cílech. I podoba našeho image je podmíněna tím, do jaké sociální skupiny patříme a jaké má tato skupina cíle. [Tuan 1974: 204] Yi-Fu Tuan nespojuje pojem imageabilita se jménem Kevina Lynche. Pojetí tohoto pojmu se u obou autorů také liší. Jak již jsme výše zmínili, pro Kevina Lynche je imageabilita charakteristikou prostředí, která ovlivňuje, jak snadno si můžeme vytvářet představu o tomto prostředí. Yi-Fu Tuan předkládá imageabilitu jako vlastnost prvků prostředí, díky které přitahují pozornost a stávají se vyjádřením celku tohoto prostředí. Také zdůrazňuje sociální podmíněnost toho, jaké prvky jsou ve vztahu k nám nositeli imageability.

Imageabilita a genius loci

Christian Norberg-Schulz se obsahem knihy *The Image of the City* zabývá důkladněji a využívá jej pro vybudování svého pojmu *genius loci*. Jak již jsme výše zmínili, rozkládá Norberg-Schulz strukturu místa na dvě dimenze - prostor a charakter. S těmito dvěma dimenzemi spojuje dvě psychické funkce, kterými se k místu vztahujeme - orientaci a identifikaci. Analýzu *prostorové* dimenze místa a funkci *orientace* přejímá s nevelkými úpravami od Lynche.

V analýze prostorové struktury se Norberg-Schulz odvolává na tři pojmy Kevina Lynche - *uzel*, *trasu* a *obvod*[7] - které jsou předmětem naší prostorové organizace. [Norberg-Schulz 1994: 19] Opomíjí další dva prvky, které Lynch identifikuje - hranice a dominanty. Pojem uzel stanoví Norberg-Schulz jako označení pro prvky, které prostor centralizují. Této centralizace dosahují prostřednictvím toho, že jsou jasně ohraničeny, můžeme si snadno všimnout jejich hranic.
Do Norberg-Schulzovo pojetí pojmu uzlu tak proniká Lynchovo vymezení pojmu hranice. Jako trasy označuje Norberg.Schulz ty prvky, které prostor směřují a obvod definuje jako prostorový vzorec určitých prvků. [Norberg-Schulz 1994: 38] Takto pojatý výklad prvků se liší od vymezení, které provedl Lynch, avšak neodporuje mu.
Od Lynche přejímá také mechanismus tvorby image. Shodně jej definuje jako představu o prostředí, která je založena na prvcích tohoto prostředí a na vztazích mezi nimi. Zdůrazňuje roli kulturně vytvořených *systémů orientace*, prostorové struktury usnadňující tvorbu image. „Tyto systémy orientace se často opírají o danou přírodní strukturu nebo jsou z ní odvozeny." [Norberg-Shulz 1994: 19] Jen obtížně si můžeme vytvořit image míst, kde je systém orientace slabý. Jsou to místa s nízkou imageabilitou, protože se v nich jen obtížně můžeme orientovat. Pojem imageabilita definuje citací z *The Image of the City*. [Norberg-Schulz 1994: 19-20]
Důraz, který Norberg-Schulz klade na systémy orientace, můžeme dát do souvislosti se jeho pojetím vztahu přírodního a umělého místa. Systémy orientace zpřehledňují prostor pomocí vnášených

---

[7] V českém vydání knihy Genius loci jsou použita slova uzel, cesta a oblast. [Norberg-Schulz 1994: 19]

symbolů. Pomáhají jej segmentovat, zdůrazňují jeho určité prvky. Toto symbolické zpřehlednění prostoru, které nám pomáhá při vytvoření si jeho image, je předáváno prostřednictvím kultury. Obdobně tvrdí Norberg-Schulz, že přírodních míst vnášíme architektonické prvky, abychom odhalili, osvětlili a zadrželi identitu těchto míst. [Norberg-Shulz 1994: 18] Tyto dva procesy, tvorba image a konkretizace místa, sice probíhají na odlišných úrovních, ale jejich mechanismus je stejný. Zdůrazněním role systému orientace v průběhu vytváření image Norberg-Schulz usiluje o rozlišení působení přírodní a umělé složky vnímaného místa.

Topofilie a genius loci

Christian Norberg-Schulz ve své knize pojem *topofilie* Yi-Fu Tuana nezmiňuje. Z hlediska topofilie můžeme u Norberga-Schulze zaznamenat dvě emoce vázané na prostředí. První z nich je pocit *bezpečí*, kterého dosahujeme tím, že se v daném prostředí orientujeme. Druhou emocí je pocit *významuplnosti* naší existence. Tento pocit nám prostředí poskytuje na základě své vlastnosti, kterou Norberg-Schulz nazývá genius loci.

Shrnutí

Naše vnímání prostředí je výběrové. Můžeme vnímat pouze ty podněty z okolního prostředí, které zachytíme našimi fyziologicky omezenými smysly. Takto zachycené signály jsou podrobeny dalšímu výběru a následné interpretaci naší psychikou. Do tohoto procesu se promítají naše hodnoty, cíle, zkušenosti a ovlivnění kulturou a společností, ve kterých žijeme. Společnost a kultura mají na naše vnímání zásadní vliv. To, co a jak vnímáme, je ovlivněno naší sociální pozicí ve společnosti, rolemi, které jsou nám připsány, kulturou, která nám říká, co vidíme. Vztah mezi námi a prostředím je oboustranný. Prostřednictvím našeho vnímání ovlivňuje

prostředí to, jak jednáme. Činí tak nejen prostým fyzickým rozmístěním prvků, ale také na základě symbolických významů, které jsou jeho prvkům připsány. S různým prostředím jsou spojeny odlišné sociální normy, které určují naše chování v něm.

V obsahu pojmů imageabilita, topofilie a genius loci je obsažen výklad toho, jak vnímáme své prostředí a jak se k němu tímto vnímáním vztahujeme. Kevin Lynch se svým pojmem *imageabilita* soustředí na prostorovou představu o prostředí, která je nástrojem naší prostorové orientace v něm. Prostřednictvím pojmu imageabilita můžeme analyzovat vliv prvků této struktury a vztahů těchto prvků na naši schopnost vnímat toto prostředí jako uspořádaný celek. Yi-Fu Tuan definuje pojem *topofilie* jako emocionální vazbu, kterou máme vůči našemu prostředí a na základě tohoto pojmu zkoumá determinanty této vazby jak na naší straně, tak i na straně prostředí. *Genius loci* Christiana Norberga-Schulze je vlastností prostředí, která nám umožňuje je chápat jako naplněné významy. Tyto významy nám umožňují vnímat ho jako integrální součást naší existence.

Yi-Fu Tuan reflektuje dílo Kevina Lynche, nevykládá je však. Pojem imageability přibližuje značně zkresleně, v odlišném významu. A jako případovou studii používá Lynchovy pasáže týkajícího se vnímání tří amerických měst. Christian Norberg-Schulz činí z teorie Kevina Lynche integrální součást své knihy. Lynchovu teorii přejímá pro analýzu prostorové dimenze místa.

Použitá literatura

Černoušek, M. 1986. *Psychologie životního prostředí*. Praha: Horizont.

Howard, P.J. 2002. *Příručka pro uživatele mozku*. Praha: Portál.

Johnston, R.J. et al. 2000. *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell Publishing.

Kolman, L. 1990. „Normativní teorie města Kevina Lynche." *Architektura a urbanismus* 24 (3): 141-156.

Lynch, K. 1960. *The Image of the City*. Cambridge: The MIT Press.

Lynch, K. 2004. *Obraz města*. Praha: Polygon.

Norberg-Schulz, Ch. 1979. *Genius loci: Paesaggio ambiente architettura*. Milano: Electa Mondadori.

Norberg-Schulz, Ch. 1994. *Genius loci: K fenomenologii architektury*. Praha: Odeon.

Porteous, J.D. 1977. *Environment & behavior: planning and everyday urban life*. Menlo Park : Addison-Wesley.

Ritzer, G. 1994. *Sociological Beginnings: in the Origins of Key Ideas in Sociology*. New York: McGraw-Hill.

Sommer, R. 1969. The Behavioral Basis of Design. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Šizling, A.L. 2004. „Zvířátka a prostor a prostor a zvířátka." In *Prostor a jeho člověk*. Praha: Vesmír.

Tuan, Yi-Fu. 1974. *Topophilia: a Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum. 1996.

Zibrin, P. 1988. *Vnímanie urbanistického priestoru*. Bratislava: Alfa.

Přílohy

Projekt bakalářské práce

Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

Projekt bakalářské práce

Vypracoval:

Martin Volek

Konzultant:

JUDr. Michal Illner

Předpokládaný název práce:

Intimita prostoru

Námět práce:

Práce chce odpovědět na otázku, jak si lidé utvářejí vztah k obývanému prostoru. Bude vycházet z koncepce *významného místa* Christiana Norberta-Schulze, *topophilie* od Yi-Fu Tuana a *imagebility* Kevina Lynche.

Vztah mezi prostorem a lidmi je oboustranný. Prostor má pro lidi dvojí podobu – jednak objektivní, věcnou, nezávisle danou; jednak subjektivní, symbolickou, lidmi utvářenou. Lidé obklopující prostor utváří. Jednak tím, že utvářejí jeho fyzické kontury a modifikují již existující, jednak tím, že se k těmto konturám, jakožto i ke konturám, které (ještě) nepozměnili, vztahují a tímto vztahováním jim propůjčují symbolický obsah. Nevztahují se k prostoru přímo, ale zprostředkovaně, skrze kulturu společnosti ve které žijí (na základě podoby společnosti a jejich postavení v ní). Obdobně tak společnost zprostředkovává i vliv prostoru na jedince tím, že je v závislosti na fyzické a symbolické rovině prostoru uspořádána.

Lidé vnímající prostor k němu přistupují buď jako k celistvému útvaru, který jsou schopni následně strukturovat do dílčích částí či prvků; nebo prostor vnímají na základě spojování jeho dílčích výrazů do celku. Určité prostorové útvary jsou nositeli *imageability*, svou zřetelností vystupují jako nositelé symbolů. Symboly celistvou souhrou svých významů propůjčují prostředí význam a umožňují lidem se k němu vztahovat; lidé tak vnímají pouze prostředí nesoucí pro ně aktuální symbolickou hodnotu. Prostor je tak možno rozlišit na základní dichotomii jednak prázdných prostorů, jakožto prostorů bez symbolického významu, jednak prostorů pro lidi významuplných, *významných míst*. Vztahování se k těmto místům je

založeno na určité citové vazbě – *topophilii* – mezi lidmi a oním místem, přičemž tato vazba je ovlivněna jak prostředím a jeho symbolickou utvářeností, tak i lidmi – jejich osobními vlastnostmi, zkušenostmi, sociálním postavením a kulturní identitou.

Předpokládaná struktura práce:

Nástin problematiky percepce prostoru, jakožto úvodu pro
výklad pojmu *imagenibilita* Kevina Lynche,
výklad pojmu *významné místo* Christiana Norberta-Schulze,
výklad pojmu *topophilia* Yi-Fu Tuana,
srovnání a propojení koncepcí *imagebility*, *významného místa* a *topophilie*.

Předpokládaná metoda zpracování:

Práce bude teoretickou statí.

Orientační seznam základní literatury:

Tuan, Yi-Fu (1974): Topophilia: A Study if Enviromental Perception, Attitudes and Values.
Lynch, K. (2004): Obraz města. Praha: Polygon.
Norberg-Schulz, Ch. (1994): Genius loci. Praha: Odeon.